

ğunu örneklerle göstermiş; Ebû Hayyân el-Endelüsî, Süyûtî ve diğer müelliflerin eserlerinde İbnü'n-Nakib'e nisbetle yer alan alıntılarının bu kitapta da geçtiğini belirtmiştir. İbnü'n-Nakib'in tefsirinin Süleymaniye Kütüphanesi'nde mevcut yazma nüshalarındaki (aş. bk.) ifadeler ve kullandığı kaynaklarla *el-Fevâ'idü'l-müşavvık*'takiler arasında da büyük benzerlikler vardır. Zekerîyyâ Saîd Ali, daha sonra eseri İbnü'n-Nakib el-Makdisî'ye nisbet ederek geniş bir girişle birlikte *Mukaddimetü Tefsiri İbni'n-Nakib* adıyla yayımlamıştır (Kahire 1415/1995). İbnü'n-Nakib eserinde, meânî, beyân, bedî' ve icâzû'l-Kur'ân'a dair tartışmaları toplamış, bunların Kur'an âyetlerinin tefsirindeki önemini ortaya koymuştur. Ebû Hayyân el-Endelüsî'nin de belirttiği gibi (*Bahrü'l-muhtâf*, I, 6) eser geniş bir derleme olmakla birlikte müellifin şahsî görüş ve tercihlerini de ihtiva etmektedir. Ebû Hayyân tefsirinde, Bahâeddin es-Sübkî 'Arûsü'l-efrâh fi şerhi Telhîsü'l-Miftâh'ta ve Süyûtî *el-İtkân*'da İbnü'n-Nakib'in eserini kaynak olarak kullanmışlardır. 2. *et-Tahrîr ve't-tahbîr li-akvâli e'immeti't-tefsîr fi me'âni kelâmi's-semî'i'l-başîr*. Muteahhir kaynaklarda eserden "tefsîr" diye söz edilirken ilk defa Kâtib Çelebi bu ismi kullanmıştır (*Keşfü'z-zunûn*, I, 358). İbnü'n-Nakib bu kitabında sebebi nüzûl, nâsih-mensuh, kıraat, i'rab, ha-kaik, ahkâm, tefsir ve te'vil başlıkları altında önceki müfessirlerin görüşlerini naklettikten ve âyetler arası münasebeti gösterdikten sonra yer yer kendi düşüncelerini de ifade etmiştir. Tefsirde Taberî, Mâtürîdî, Zemahşerî, İbn Atiyye el-Endelüsî, Fahreddin er-Râzî, Muhammed b. Ahmed el-Kurtubî, Sîbeveyhi, Ebû'l-Bekâ el-Ukberî, Hatîb et-Tebrîzî, İzzeddin İbn Abdüsselâm, Sülemî ve Kuşeyrî gibi âlim ve mutasavvıfların görüşlerine fazlaca yer verilmiş, bu sebeple Ebû Hayyân el-Endelüsî kitap hakkında "kesîrû't-tek-rîr, kalîlû't-tahrîr, müfritû'l-ishâb" (tek-rarları çok, müellife ait yazılar az, ayrıntı ifrat derecesinde) ifadesini kullanmıştır. Eserin bilinen on cildinden altısı Süleymaniye Kütüphanesi'nde (Fâtih, nr. 177; Lâleli, nr. 238; Cârullah Efendi, nr. 71-74), ikisi Fas'ta, biri Tunus'ta, biri de Bağdat'ta bulunmaktadır (*Mukaddimetü Tefsiri İbni'n-Nakib*, neşredenin girişi, s. 37-38). Tefsirin Süleymaniye Kütüphanesi'nde (Lâleli, nr. 1511, vr. 29-44) *Muhtasarü'l-cüz'i'l-evvel min Kitâbi't-Tahrîr ve't-*

taḥbîr li-akvâli e'immeti't-tefsîr fi me'âni kelâmi's-semî'i'l-başîr adıyla kayıtlı bir muhtasarı mevcuttur. 3. *Risâletü'l-âyâtü'l-beyyinât fi tefsiri ba'zî âyâtü müteşâbihâtü'l-Kur'âni'l-Kerîm*. İbtisâm es-Saffâr tarafından Mektebetü'l-Ezher'de gösterilen eseri (*Mu'cemû'd-dirâsâtü'l-Kur'âniyye*, s. 608) belirtilen yerde bulamadığını söyleyen Zekerîyyâ Saîd Ali aynı kütüphanede (nr. 14479 [395 Me-câmî'], vr. 62-93), *Fevâ'id mine't-Tahrîr ve't-tahbîr li-akvâli e'immeti't-tefsîr* adıyla kayıtlı İbnü'n-Nakib el-Makdisî'ye nisbet edilen bir yazmanın bulunduğunu bildirmiştir (*Mukaddimetü Tefsiri İbni'n-Nakib*, neşredenin girişi, s. 39). 4. *Minhâcû'l-'ârifî'l-müttakî ve mi'râcû's-sâlikî'l-mürtakî*. Dâvûdî'ye göre kırk varaklık tasavvufî bir kasidedir.

BİBLİYOGRAFYA :

İbnü'n-Nakib el-Makdisî, *Mukaddimetü Tefsiri İbni'n-Nakib* (nşr. Zekerîyyâ Saîd Ali), Kahire 1415/1995, s. 21-176, neşredenin girişi, s. 37-39; Ebû Hayyân el-Endelüsî, *Bahrü'l-muhtâf*, Kahire 1329/1910, I, 6, 11; Zehebî, *Mu'cemû's-süyûh: el-Mu'cemû'l-kebir* (nşr. Muhammed Habîb el-Hile), Taif 1988, II, 193-194; İbn Kayyim el-Cevziyye, *Bedâ'i'u't-tefsiri'l-câmî li-tefsiri'l-İlmâm İbn Kayyim el-Cevziyye* (nşr. Yûsûf es-Seyyid Muhammed), Demmâm 1414/1993, I, neşredenin girişi, s. 64-74; Bahâeddin es-Sübkî, 'Arûsü'l-efrâh (*Sûruhu't-Telhîs* içinde), Beyrut, ts. (Dârü's-sürûr), I, 31; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, XIV, 4-5; Kureşî, *el-Cevâhirü'l-muhtâf*, III, 165-166; Zerkşî, *el-Burhân*, I, 311; İbnü'l-Mülâkkın, *Tabakâtü'l-evliyâ* (nşr. Nûreddin Şerîbe), Kahire 1393/1973, s. 504; Bikâî, *Nazmû'd-dürer*, Haydarâbâd 1978, I, 10; Süyûtî, *Tabakâtü'l-müfessirîn* (nşr. Ali Muhammed Ömer), Kahire 1396/1976, s. 100-101; a.mlf., *el-İtkân* (Bu-gâ), I, 23, 429; II, 1142, 1215; Ebû'l-Yümn el-Uleymî, *el-Ünsû'l-celîl bi't-târîhi'l-Kuds ve'l-Hâlîl*, Amman 1973, II, 217; Dâvûdî, *Tabakâtü'l-müfessirîn*, II, 144-145; *Keşfü'z-zunûn*, I, 358; İbtisâm es-Saffâr, *Mu'cemû'd-dirâsâtü'l-Kur'âniyye*, Bağdad 1984, s. 326, 608; Bekir b. Abdullah Ebû Zeyd, *İbn Kayyim el-Cevziyye: ḥa-yâtühü ve âşâruḥ*, Riyad 1405/1985, s. 184-185; Zekerîyyâ Saîd Ali, *Belâğatü'l-Kur'ân 'inde'l-müfessirîn ḥattâ nihâyeti'l-karni's-sâdisi'l-hicrî* (doktora tezi, 1411/1991), Câmîatü'l-Ezher Külliyyetü Dâri'l-ulûm, s. 3-19; a.mlf., "el-Fevâ'idü'l-müşavvık hüve Mukaddimetü Tefsiri İbni'n-Nakib", *MMMA* (Kahire), XXXV/1-2 (1412/1992), s. 61-86; Mehmet Faik Yılmaz, *Âyetler ve Sûreler Arasındaki Münasebet* (doktora tezi, 1995), MÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 63-64, 176-177; Ebû'l-Eşbâl [Ahmed Muhammed Şakir], "el-Küttübü'l-ma'zûvve ilâ gayri muşannifiḥ", *el-Menâr*, XIX/2, Kahire 1334/1916, s. 121-122; Abdüllâh Nebhân, "Ḥavle baḥş el-Fevâ'idü'l-müşavvık hüve Mukaddimetü Tefsiri İbni'n-Nakib", *Aḥbârü't-turâsi'l-Arabî*, V/55-59, Kahire 1411-12/1991-92, s. 40-41.

ABDÜLHAMÎT BİRİŞİK

İBNÜ'n-NAKİB el-MİSRÎ

(ابن النقيب المصري)

Ebû'l-Abbâs Şihâbüddin Ahmed b. Lü'lü' b. Abdillâh er-Rûmî el-Mısrî (ö. 769/1368)

Şâfiî fakihi.

702 (1302) yılında Kahire'de dünyaya geldi. İbn Hacer doğum tarihi olarak 706 (1306) yılını vermemekteyse de (*ed-Dürerü'l-kâmine*, I, 239); yakın arkadaşı İsnevî'nin kaydettiği 702 tarihi (*Tabakâtü's-Şâfiyye*, II, 514) daha doğru olmalıdır. Aslen Antakyalıdır. Babası Lü'lü' buranın fethi sırasında genç yaşta esir alınıp köle edilmiş, Kahire'de sahibi olan bir emîrin himayesinde yetişerek müslüman olmuş, bürokrasi eğitimi görmüş ve âzat edilmiştir. Bu emîrin idarî işlerini (nakiblik) yürüttüğü için Nakib lakabıyla anılan Lü'lü', hayatının ileri döneminde kendisini Kahire'deki Baybarsiyye Hankahı'nda ibadete verdi.

İbnü'n-Nakib, devrin ilmî geleneğine uygun şekilde hıfzını ve temel dinî tahsilini tamamladı. Döneminde Kahire'de zengin bir ilmî birikim mevcut olduğu gibi Şâfiî fıkhı da önemli bir gelişme kaydetmişti. Böyle bir ortamda yetişen İbnü'n-Nakib kıraat-i seb'âyı öğrendi; hadis, Arap dili ve edebiyatı, özellikle de fıkıh alanında derinleşti. Zühde ve tasavvufî hayata ilgi duydu. Hocaları arasında İbnü'l-Kammâh, İbn Abdülhâdî, Kutbûddin es-Sunbâtî, Ebû'l-Hasan İbnü'l-Mülâkkın, Ebû Hayyân el-Endelüsî ve Takıyyüddin es-Sübkî gibi döneminin önde gelen âlimleri vardır. Birçok defa hacca gitti ve belli sürelerle Medine ve Mekke'de kaldı. Yetişkinlik döneminde Kahire'de Büzgâriyye Zâviyesi imamlığına tayin edildi ve hayatının sonuna kadar bu göreviyle birlikte tedris ve telif faaliyetini sürdürdü. Güzel Kur'an okuduğu kaydedilir. İsnevî, sık sık görüştüğü İbnü'n-Nakib'in kendisini en son 6 Ramazan 769'da (25 Nisan 1368) ziyaret ettiğini, iki gün sonra da bir grup arkadaşıyla birlikte ona iade-i ziyârette bulunduğunu belirterek onun 14 Ramazan 769 (3 Mayıs 1368) tarihinde vefat ettiğini kaydeder (*a.g.e.*, a.y.). İbnü'n-Nakib, vasiyetine uyularak Kahire'de Bâbünnasr dışında Kemâleddin el-İsnevî'nin türbesine defnedildi.

Eserleri. 1. *'Umdetü's-sâlik ve 'udde-tü'n-nâsik* (*el-Muhtasar*). İbnü'n-Nakib, dönemine kadar oluşan Şâfiî fıkının derli toplu bir özeti niteliğindeki bu eserinde

Ebû İshak eş-Şirâzî'nin *el-Mühezzeb* adlı eserinin sistematiğini takip etmiş, mezhepte mevcut görüşler arasında tercihte bulunurken Nevevî'nin *el-Minhâc* ile *el-Mecmû'*daki ve hocası Takıyyüddin es-Sübkî'nin *et-Tekmile*'deki görüşlerini esas almıştır. Kendisi de eserin girişinde, Şâfiî fıkhnı ihtisar ederken mezhebin Râfiî ve Nevevî tarafından sahih kabul edilen görüşlerini aldığını, ihtilâf halinde ise Nevevî'nin görüşünü tercih ettiğini belirtir. Bu yönüyle *el-Mecmû'*un bir nevi indeks sayılan eser birkaç defa neşredilmiş (Mekke 1315/1897; Kahire 1345/1926, 1357/1939; nşr. Sâlih Müezzîn – Muhammed Gıyâs es-Sabbâğ, Dimaşk 1980; nşr. Abdullâh b. İbrâhîm el-Ensârî, Devha 1402/1982) ve Nuh Ha Mim Keller tarafından İngilizce'ye çevrilmiştir (*Reliance of the Traveller*, Evanston 1994 [Arapça metinle birlikte]). *Umdetü's-sâlik*'e Seyyid Ömer Berekat b. Muhammed el-Bikâî tarafından *Feyzü'llâhi'l-Mâlik fî halli elfâzi 'Umdetü's-sâlik ve 'Uddetü'n-nâsik* adıyla iki ciltlik bir şerh yazılmıştır (Kahire 1321, 1372/1953). Bu şerhin girişinde, *'Umdetü's-sâlik*'e daha önce Cevherî'nin güzel bir şerh yazdığı ve Melîbar'da yayımlanan bu eserin fâhiş baskı hatalarıyla dolu olduğu kaydedilerek yeni bir şerhe duyulan ihtiyaç dile getirilir. *'Umdetü's-sâlik*'e Muhammed ez-Zührî el-Gamrâvî de *Envârü'l-mesâlik* adıyla bir şerh yazmıştır (Kahire 1367; nşr. Yûsuf Ali Bûdeyvi, Dimaşk 1413/1993). 2. *es-Sirâc fî nüketi'l-Minhâc*. Nevevî'nin *Minhâcü't-tâlibîn* adlı eserinin şerhi olup bir nüshası Dublin'de Chester Beatty Library'de (nr. 3241) diğer bir nüshası da Süleymaniye Kütüphanesi'nde (Feyzullah Efendi, nr. 709) kayıtlıdır. 3. *Teshîlül-hidâye ve tahşîlül-Kifâye*. İbnü'r-Rif'a'nın Ebû İshak eş-Şirâzî'ye ait *et-Tenbih'e Kifâyetü'n-nebih* adıyla yazdığı şerhin muhtasarıdır. Eserin Chester Beatty Library'de (nr. 3193) ve Âsafiye Kütüphanesi'nde (Brockelmann, *GAL Suppl.*, II, 104) yazma nüshaları bulunmaktadır. 4. *et-Tevşîhu'l-müzehebb fî taşhîhi'l-Mühezzeb*. Şirâzî'nin *el-Mühezzeb*'i üzerine yapılmış bir çalışmadır. Yazma nüshası Kahire'de Dârü'l-kütübî'l-Misriyye ile (Ziriklî, I, 200) Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi'nde (III. Ahmed, nr. 1132) mevcuttur. Kaynaklarda ayrıca Ebû İshak eş-Şirâzî'nin *et-Tenbih*'ini ihtisar ettiği *Nüketü (Tehzîbü)'t-Tenbih* adlı bir eserden ve telifini tamamlayamadığı başka eserlerinin bulunduğu söz edilir.

BİBLİYOGRAFYA :

İbnü'n-Nakib el-Misrî, *'Umdetü's-sâlik ve 'Umdetü'n-nâsik* (Muhammed ez-Zührî el-Gamrâvî, *Envârü'l-mesâlik* [nşr. Yûsuf Ali Bûdeyvi] içinde), Dimaşk 1413/1993, s. 9-11; a.e.: *Reliance of the Traveller* (nşr. ve trc. Nuh Ha Mim Keller), Evanston 1994, s. 1036-1037; ayrıca bk. neşredenin önsözü ve dipnotu, s. VII-IX; İsnevî, *Tabakâtü's-Şâfi'iyye*, II, 514-515; İbnü'l-Mülâkkin, *el-'İkdü'l-müzehebb fî tabakâti hameleti'l-mezhebb* (nşr. Eymen Nasr el-Ezherî – Seyyid Mühennâ), Beyrut 1417/1997, s. 406; İbn Kâdî Şühbe, *Tabakâtü'l-fukahâ'i's-Şâfi'iyye* (nşr. Ali Muhammed Ömer), II, 155-156; İbn Hacer, *ed-Dürrerü'l-kâmine*, I, 239-240; İbn Tağrîberdî, *en-Nücûmü'z-zâhire*, Kahire 1929, XI, 101; Süyûtî, *Hüsnü'l-mu'hâdara*, I, 434; *Keşfü'z-zunûn*, I, 491; II, 1498; İbnü'l-İmâd, *Şezerât*, VI, 213-214; Muhammed ez-Zührî el-Gamrâvî, *Envârü'l-mesâlik* (nşr. Yûsuf Ali Bûdeyvi), Dimaşk 1413/1993, s. 9-11; ayrıca bk. neşredenin girişi, s. 5-8; Ahlwardt, *Verzeichniss*, IV, 65; X, 383; Serkis, *Mu'cem*, I, 269, 552; Brockelmann, *GAL*, I, 485; *Suppl.*, II, 104; *İzâhu'l-meknûn*, I, 281; II, 121, 609, 677; Seyyid Ömer Berekat b. Muhammed el-Bikâî, *Feyzü'llâhi'l-Mâlik*, Kahire 1372/1953, I, 2-3; A. J. Arberry, *The Chester Beatty Library, A Handlist of the Arabic Manuscripts*, Dublin 1955, I, 78, 102; Sezgin, *GAS*, I, 138; Ziriklî, *el-A'lâm* (Fethullah), I, 200.

SAFFET KÖSE

İBNÜ'n-NAKKÂŞ

(ابن النكاش)

Ebû Ümâme Şemsüddîn
Muhammed b. Ali b. Abdilvâhid
el-Mağribî el-Misrî
(ö. 763/1362)

Şâfiî fakihi.

Safedî'nin Dimaşk'ta bizzat kendisinden duyduğuna göre 720 yılı Receb ayında (Ağustos 1320) dünyaya geldi (*A'yânü'l-âşır*, III, 98; İbn Kâdî Şühbe, III, 131). İbn Hacer bu tarihi verirken 723 (1323) veya 725 yılında doğduğuna dair iki rivayeti de kaydeder (*ed-Dürrerü'l-kâmine*, IV, 71, 72). Bu rivayetlerden ilkinin İbnü'l-İrâkî (*ez-Zeyl 'ale'l-İber*, I, 90), diğerini ise İbnü'n-Nakkâş'la Dimaşk'ta görüşen İbn Râfi' naklede (*Vefeyât*, II, 249). Fas asıllı olup burada yaşayan Dükkâle (Dekkâle) kabilesi ve aynı adı taşıyan yerleşim merkezinden dolayı Dükkâlî nisbesiyle de anılan İbnü'n-Nakkâş Kahire'de öğrenim gördü. Abdülgaffâr b. Abdülkerîm el-Kazvî'nin *el-Hâvî's-sağîr* adlı eserini Mısır bölgesinde ilk defa kendisinin ezberlediğini söyledi. Şehâbeddin Ahmed b. Muhammed el-Ensârî ve Takıyyüddin es-Sübkî'den fıkıh, Burhâneddin er-Reşîd'den kıraat, Muhibbüddin İbnü's-Sâîğ ve Ebû

Hayyân el-Endelüsî'den Arapça okudu. Özellikle fıkıh, tefsir, Arap dili ve edebiyatı alanlarında adını duyurdu, vaazlarıyla tanındı. Başta Ezher ve Aslem camileriyle Ümmü Ânûk (Ânûkiyye) Hankahı olmak üzere birçok medresede ders verdi. 755'te (1354) Dimaşk, Hama ve Kudüs'e gitti; buralarda ulemâ ve yöneticilerden büyük saygı gördü. Özellikle Memlûk Hükümdarı Muhammed b. Kalavun'un oğlu el-Melikü'n-Nâsır Hasan'ın iltifatına mazhar oldu. Sultanın 762 (1361) yılında öldürülmesinden sonra, ehl-i zimme hakkında Şâfiî mezhebine aykırı olarak verdiği fetva sebebiyle, daha önce Hâkim Camii'nin bitiştiğindeki evini yıktırdığı için araları iyi olmayan Şâfiî âlimi Kutbüddin el-Hirmâs'ın şiddetli tenkitlerine mâruz kaldı. Bunun üzerine Şâfiî kadılıkudatı İzzeddin İbn Cemâa tarafından akdedilen mecliste sorgulanarak fetva vermekten men edildi. Daha sonra münzevi bir hayat yaşadı ve 13 Rebîülevvel 763 (10 Ocak 1362) tarihinde Kahire'de vefat etti.

İbnü'n-Nakkâş'ın devrindeki âlimleri, Hz. Peygamber'i ve mezhep imamı Şâfiî'yi bir tarafa bırakıp mezhep fıkhnının temel metinlerinden bazılarını yazan Râfiî ve Nevevî gibi âlimlere tâbi olmaları sebebiyle kınaması (İbn Kâdî Şühbe, III, 132; İbn Hacer, IV, 73) onun mukallit bir âlim olmadığını göstermekte, kaynaklarda daha önce kaleme alınan hiçbir eserden faydalanmadan bir tefsir yazdığının kaydedilmesi de bunu teyit etmektedir. İbnü'n-Nakkâş, kendi dönemindeki çeşitli siyasi ve içtimai sebepler yanında özellikle yönetimde nüfuzlarının artmasına bir tepki olarak gayri müslimlere uygulanan sert hükümleri destekleyen risâlesi münasebetiyle de kaynaklarda sıkça anılmaktadır.

Eserleri. 1. *İhkâmü'l-ahkâmî's-şâdire beyne şefeteyyi seyyidi'l-enâm*. Cemââli'nin, Buhârî ve Müslim'in *eş-Şahîh*'lerindeki ahkâm hadislerini derlediği *'Umdetü'l-ahkâm* adlı eserinin tekmilesi mahiyetinde olup Ahmed b. Hanbel, Şâfiî, Dârekutnî, İbn Ebû Şeybe, Esrem, İbn Hibbân ve Humeydî'nin hadise dair eserlerinden faydalanılarak kaleme alınmıştır. Mekke Câmiatü Ümmi'l-kurâ'da Bedvî Abdüssamed Tâhir tarafından yüksek lisans tezi olarak neşre hazırlanan eseri (1406/1986) ayrıca Rif'at Fevzî Abdülmuttalib yayımlamıştır (Kahire 1409/1989). İbnü'n-Nakkâş *'Umdetü'l-ahkâm*'a sekiz ciltlik bir şerh yazdığını da